

Tartu Ülikool
Filosoofia ja semiootika instituut
Semiootika osakond

Hanna-Annika Kuulmets

RELIHKVIA JA PISTODA MOTIIVIDE FUNKTSIOON JA TÄHENDUS
FILMIS "*VIIMNE RELIHKVIA*"

Bakalaureusetöö

Juhendaja: Elin Sütiste

Tartu
2020

Olen bakalaureusetöö kirjutanud iseseisvalt. Kõigile töös kasutatud teiste autorite töödele, põhimõttelistele seisukohtadele ning muudest allikatest pärinevatele andmetele on viidatud.

Autor: Hanna-Annika Kuulmets
(allkiri)

.....
(kuupäev)

Luban töö kaitsmisele.

Juhendaja: Elin Sütiste
(allkiri)

.....
(kuupäev)

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Töö lähtekohad	5
1.1 Uuritav materjal ja selle senised käsitlused.....	5
1.2 Analüüsi põhimõtted ja meetod.....	5
1.2.1 Kaader ja segment.....	6
1.2.2 Motiiv	6
1.2.3 Motiivi äratundmine erinevatel tasanditel	7
2. Reliikvia ja pistoda motiivide analüüs.....	9
2.1 Motiivide visuaalne esinemine	9
2.1.1 Reliikvia visuaalsel tasandil	10
2.1.2 Pistoda visuaalsel tasandil	15
2.2 Motiivide auditiiivne esinemine	19
2.2.1 Reliikvia auditiiivsel tasandil	19
2.2.2 Pistoda auditiiivsel tasandil	24
2.3 Motiivide esinemine paralleelselt kahes kanalis	28
2.3.1 Reliikvia kahes kanalis	29
2.3.2 Pistoda kahes kanalis.....	30
Kokkuvõte.....	31
Kasutatud kirjanduse loetelu	34
Summary	36
Lisa 1. Reliikvia motiivi esinemiste tabel.....	37
Lisa 2. Pistoda motiivi esinemiste tabel	38

Sissejuhatus

Käesoleva bakalaureusetöö teema on filmis "Viimne reliikvia" esineva kahe motiivi – reliikvia ja pistoda – analüüs. Brodwelli ja Thompsoni järgi on motiiv „element, mille kordamine filmis on tähenduslik“ (tõlk)¹ (1986: 387). Valisin need kaks motiivi analüüsimiseks sellepärast, et nad tegutsevad filmis erinevatel tegevusliinidel ning kumbki on oma liinil üks kõige sagedamini esinevaid motiive. Reliikvia motiiv tegutseb kloostri ja vaimueluga seotud liinil, pistoda aga käib mööda armastusloo rada. Laias laastus võib ka filmi kaheks jagada: kiriklik lugu ja armastuslugu. Mõlemast loost ühe sagedamini esineva motiivi analüüsimine annab hea aimduse sellest, mis roll nendel motiividel läbivalt on ning missugusena lugu tervikuna vaatajale jutustatakse.

Motiivide analüüs põhineb praktilisel uurimisel, mille tulemusena valmisid motiivide esinemist kajastavad tabelid. Töö analüüsi-osas kirjutan mõlemast motiivist eraldi ning lõpus ka koos. Tabelid on loodud jälgides mainitud motiivide esinemist filmis visuaalsel ja auditiivsel tasandil.

Bakalaureusetöö teoreetiline pool tutvustab filmi "Viimne reliikvia" ning selgitab filmi segmenteerimise ja motiivide tuvastamise põhimõtteid. Analüüsiosa koosneb reliikvia ja pistoda motiivide esinemisi kajastavatest tabelite loomisest ning nende tabelite tõlgendamisest.

"Viimne reliikvia" on üks kuulsamaid eesti filme. Sellesse filmi on põimitud kriitikanoote tolleaegse riigikorralduse ning poliitilise olukorra kohta. Sellegipoolest ei keskendu käesolev bakalaureusetöö filmi ühiskondliku tausta uurimisele, vaid kahe väljatoodud filmimotiivi analüüsimisele visuaalses ja auditiivses kanalis.

¹ *Motif – an element in a film that is repeated in a significant way.*

1. Töö lähtekohad

1.1 Uuritav materjal ja selle senised käsitlelused

Töö on kirjutatud Grigori Kromanovi 1969. aastal lavastatud mängufilmi "Viimne reliikvia" põhjal, milles keskendun reliikvia ja pistoda motiivide analüüsile. Motiivide esinemiste tabelleid (Lisa 1, Lisa 2) koostades ja neid analüüsides ei ole arvesse võetud Eduard Bornhöhe romaani "Vürst Gabriel ehk Pirita Kloostri viimased päevad", mille ainetel film on tehtud. Käesolev töö põhineb üksnes filmil.

Et tegemist on legendaarse eesti filmiga, on sellest palju kirjutatud ja räägitud. Üks olulisemaid akadeemilisi töid, mis muuhulgas põgusalt reliikvia ja pistoda motiivide teemat puudutab ning mida ma seetõttu ka oma tööd kirjutades arvesse võtan, on Kristel Kotta 2009. aastal kaitstud magistr töö "Viimse reliikvia filmikontseptsioon tõlgendustes ja selle kujunemine tootmisprotsessis". Teiste seas on "Viimsest reliikviast" minu töö jaoks olulises võtmes kirjutanud ka Peeter Torop ajakirjas *Teater. Muusika. Kino* aastal 2002 numbrites 4 ja 5 ning Liina Luhats 5. mail 2012 ajalehes *Postimees*. Ühtlasi aitavad filmi tausta avada Paavo Kanguri 2011. aastal ilmunud teos "Viimne reliikvia: pilk legendi taha" ja Irena Veisaité-Kromanova 1995. aasta raamat "Lavastaja Grigori Kromanov: mälestused, artiklid, kirjad, päevikud".

1.2 Analüüsi põhimõtted ja meetod

Film on jaotatud segmentideks. Segmentideks eristamisel lähtusin filmiterminite sõnastikust, mille definitsiooni järgi on segment "filmi osa või episood; järgnevuste seeria, mis moodustab olulise osa filmisüžeeist" (tõlk)² (Film Terms Glossary s.a). Seega segmentideks jagamisel lähtusin filmi sisust – üks segment piirdub ühe konkreetse olukorraga. Segment on omakorda jaotatud kaadriteks. Kaadri määramisel lähtusin sama sõnastiku kaadri definitsioonist: "Kaader – üks kaameravõtte, mida ei ole monteeritud, lõigatud ega muud moodi töödeldud, kaader algab kaamera sisselülitamise ja salvestamisega ning lõppeb seal, kus salvestamine peatatakse" (tõlk)³ (Film Terms Glossary s.a). Ehk üheks kaadriks peetakse kehtvat filmimist ühest katkemiskohast teiseni. Motiivide esinemiste tabelitesse on märgitud ainult need

² Segment - a section or episode of a film; a series of sequences that comprise a major section of the plot.

³ Shot - refers to a single, constant take made by a motion picture camera uninterrupted by editing, interruptions or cuts, in which a length of film is exposed by turning the camera on, recording, and then turning the camera off.

segmendid, milles reliikvia või pistoda motiiv kas visuaalsel või auditiivsel kujul esineb. Segmendid kahe motiivi puhul ei kattu. Pistoda motiivi segmentidele viitan tähega P ning reliikvia omale tähega R; number tähe taga viitab motiivi vastavale segmendile (nt R3 = reliikvia motiivi kolmas segment).

Filmi tehnilisemat poolt uurides kasutan materjale mainekatelt filmiteoreetikutelt, näiteks D. Bordwelli ja Kristin Thompsoni 1986. aastal ilmunud raamatut "Film Art: An Introduction. Second Edition" ja Patrick Phillipsi 2000. a ilmunud raamatut "Understanding Film Texts: Meaning and Experience".

1.2.1 Kaader ja segment

Segmendis sisalduvate kaadrite arv on varieeruv: lühemad segmendid koosnevad ühest mahukast kaadrist, pikim segment, mida tabelites kajastan, koosneb 72 kaadrist. Tasub silmas pidada, et kaadrite pikkused võivad olla väga erinevad: minu kajastatud kaadritest on lühimad poole sekundi pikkused ja pikimad umbes poolteist minutit pikad. Kaadri pikkus sõltub üldiselt olukorra iseloomust: aeglased rahulikud vestlused on üles võetud pikemate kaadritega (nt reliikvia motiivi tabeli kümnes segment, kus kujutatakse vend Johannese ja abtissi malemängu), samas nn. agressiivsed kohad (nt sama motiivi tabeli viies segment, kus kujutatakse mässajate sissetungi mõisasse) on kokku monteeritud lühikestest kaadritest. Põhjus seisneb selles, et agressiivne koht peab olema visuaalselt efektiivsem, seetõttu näidatakse tegevust kiiresti mitmete nurkade alt ja erinevatelt kõrgustelt. Tavalise vestluse puhul peab vaataja tähele panema eelkõige vestluse sisu ja alles seejärel visuaali. Vestluse kujutamine kiiresti eri nurkade alt hajutaks liialt vaataja tähelepanu. Mässajate sissetungis mõisasse on aga põhirõhk just visuaalil – näidatakse, mismoodi rünnak toimub.

1.2.2 Motiiv

Bordwelli ja Thompsoni järgi võib motiiv olla mistahes korduv element filmis, mis kordub terve filmi vältel (1986: 37). Seejuures on aga väga oluline teha vahet tähenduslikel korduvatel elementidel ja nendel elementidel, mis korduvad ainult sellepärast, et see on neile iseloomulik. Motiiviks saab nimetada ainult tähenduslikke korduvaid elemente. Motiiv võib olla näiteks objekt, muusika, iseloomujoon, värv, kaameranurk, osa kõnest, mingi heliefekt jms. Motiiviks ei saa nimetada näiteks hobuseid või autosid, kui nad täidavad filmis ainult kõrvalist

transpordivahendi rolli. Olgugi, et need korduvad terve filmi vältel, ei kanna nende esinemine filmi süžee seisukohalt olulist tähendust. Iga filmi puhul tuleb korduvat elementi uurida eraldi. Kui ühes filmis on hobuse roll vaid transpordivahend, siis mõnes teises filmis võib hobune olla lausa juhtmotiiv (peamine motiiv, juhtmõte). Tähendab, et see, kas mingi kindel element on filmis motiiv või ei ole, sõltub konkreetse kunstiteose kontekstist. Funktsiooni mõistet käsitletakse käesolevas töös motiivi rollina, st. see ei ole siin spetsiifilise tähendusega mõiste, vaid tavatähenduslik.

Boriss Tomaševski määratluse järgi jagunevad filmimotiivid kaheks: seotud motiivid ja vabad motiivid. Seotud motiivid on olulised sündmuste-vahelise põhjusseose toimimiseks, neid ei saa ära jätta. Vabad motiivid seevastu ei oma kunstiteoses nii suurt rolli ning neid ära jättes süžee üldjoontes ei muutu. (Tomaševski 2014: 148-149) Ühtlasi liigitab Tomaševski motiive ka nende toime järgi: dünaamilisteks nimetatakse motiive, mis muudavad mingit situatsiooni, staatilisteks sellised motiive, mis ei muuda (samast, 150). Nende määratluste järgi on reliikvia ja pistoda filmis "Viimne reliikvia" mõlemad seotud dünaamilised motiivid. Nad on olulised põhjus-tagajärg seoste loomise seisukohalt ning samuti on need esemed korduvalt mingite sündmuste toimumisel olulise ajendi rollis. Näiteks olukord, kus Agnes näeb muuhulgas Gabrieli pistoda Ivo varalaekas, annab talle üsna täpse aimduse sellest, mida Ivo Gabrieliga teinud on ning millised on mehe kavatsused seoses Agnesega. Kui pistoda ei oleks õigel ajal õiges kohas, siis ei saaks Agnes Ivo laagrist põgeneda, vähemalt mitte sellel hetkel. Põgenemisel on pistodal taas tähtis funktsioon – Agnes lõikab sellega telgiseina augu, mille kaudu ta pageb.

1.2.3 Motiivi äratundmine erinevatel tasanditel

Juri Lotman kirjutab, et selleks, et mingi filmielement muutuks märgiks, on vaja täita eeldus, mille järgi tuleb nähtud kujundit või ikoonilist märki päriselu nähtuse või asjaga kõrvutada (Lotman 2004: 70). Inimestel ei ole võimalik ikoonilist märki ära tunda ilma, et oleks teadmisi (tunneks iseloomulikke jooni) asjast, mida see tähistab. "Viimses reliikvias" käsitletud reliikvia on aga erandlik juhtum. Nimelt võib reliikvia loomu poolest olla mistahes objekt, seetõttu ei saa me reliikviast mõeldes juba mingit konkreetset asja ette kujutada. Võime küll ette kujutada mitmeid erinevaid objekte, mis meie kogemustes on reliikviana esinenud, ent määrata täpselt, missugune reliikvia nüüd on, ei ole võimalik (eeldusel, et vaataja vaatab filmi esmakordselt). See olukord on filmis lahendatud visuaalseid võtteid kasutades. Me aimame oma kogemuste

põhjal, et reliikvia on püha, midagi pidulikku ja uhket, mida käsitletakse austusega. Juba filmi esimeses kaadris näeme Hans von Risbieteri isa käes punasel sametpadjal pidulikku laegast, kuid selle põhjal ei saa veel midagi kindlat väita. Asjaolu, et see kastike sisaldabki püha reliikviat, saab vaatajale selgeks kolmandas kaadris, kus vana Risbieter on suures plaanis oleva laeka taustal välja öelnud, mis reliikviast edasi saab ning seejärel võtab kaamera laeka fookusesse. Vaatajale antakse 2,5 sekundit, et silmitseda ilusate graveeringutega laegast punasel kuldsete tikanditega sametpadjal. Nüüd eeldab filmitegija, et vaataja on mõistnud, mis kannab selles filmis reliikvia rolli. Edasi näebki vaataja ainult laegast, teadmata õigupoolest, mis selle sees on. Tähelepanelikum filmivaataja võib tegelikult juba neljandal minutil aimu saada, mis laekas on. Sellele vihjab munkade vestlus:

- *"Õiendus on ürikusse kantud. Püha Brigitta (hääldeb [brigiita]) ei ole enam tervenisti maetud Vadstenasse. Krahv Biterns(?), see Risbieteri kauge esivanem, ei ole enam tema vaenlane."*
- *"Miski pole maailmas igavene."*

Filmi lõpus, kus laegas lõhutakse ning kildude keskel on näha Püha Brigitta luid, saab ka aeglasema taibuga filmivaataja aru, et need luud ongi reliikvia põhielemendiks.

Pistoda puhul on visuaalne määratlemine lihtsam kui reliikvia puhul. Pistoda definitsioon on faktipõhiselt ühene ning selle äratundmisel eksimisvõimalust ei ole. Küll aga ei pruugi vaataja kohe aru saada, et Gabrieli kasutatav relv on pistoda. Ta võib arvata, et see on nuga, väike mõõk või isegi puss, nagu Siim seda filmi alguses kutsub. Et Gabrieli relv on justnimelt pistoda, saab kindlalt selgeks alles segmendis P12 algava "Pistoda lauluga". See tähendab, et pistoda olemuse tabamiseks peab filmivaataja samal ajal jälgima visuaali ja kuulama laulu.

Nii reliikvia kui ka pistoda on kõnes, heliefektides ja laulus lihtsasti tuvastatavad. Ainult muusikatasandi puhul on interpreteerimisruum mõnevõrra avaram ning sõltub rohkem tõlgendajast, seetõttu tuleneb selle tasandi analüüs mõlema motiivi puhul minu tõlgendustest.

2. Reliikvia ja pistoda motiivide analüüs

Teine peatükk koosneb mitmest alapeatükist, mis keskenduvad pistoda ja reliikvia motiivide analüüsimisele nii kahel filmitasandil eraldi kui ka koos. Motiivide analüüsin üksteisest eraldi. Kõigepealt on luubi all visuaalne filmikiht, seejärel auditiiivne filmikiht ning lõpus kaks kihti paralleelselt. Viimases alapeatükis võrdlen kahe motiivi analüüsi tulemusi ning arutlen selle üle, miks on tulemused just niisugused.

2.1 Motiivide visuaalne esinemine

Visuaalsel tasandil (märgitud tabelis sinise värviga) eristan reliikviat ja pistoda plaanisuuruste järgi ehk lähtun lahterdamisest sellest, kui suure osa umbes pildist motiiv hõivab. Tabelis eristan üldplaani, keskpilaani, suurplaani ja detailplaani. Plaanide definitsioonid Bordwelli ja Thompsoni järgi:

Kaugplaanis on inimfiguurid vaevumärgatavad. Sellises plaanis kujutatakse maastikke, linnasid ja teisi laiaulatuslikke üksuseid. Üldplaanis on figuurid rohkem nähtavad, kuid taustal on siiski domineeriv roll. [...] Keskpilaan on kaader, mis kujutab inimest ilma alakehata. [...] Suurplaan on tavaliselt kaader, mis kujutab ainult pead, käsi, jalgu või mingit väikest objekti; see plaanisuurus rõhutab näoilmet, detaile žestis või tähendusrikast objekti. Detailplaan võtab luubi alla mingi osa näost (näiteks silmad või huuled), eristab väikest objekti, suurendab detaili. (tõlk)⁴ (1986: 169-170).

Tõin välja ka kaugplaani definitsiooni, kuigi seda oma töös ei kasuta. See on vajalik selleks, et lugeja mõistaks paremini üldplaani definitsiooni. Et nii reliikvia kui pistoda on visuaalis suhteliselt väikesemõõtmelised objektid, ei saa selle töö kontekstis lähtuda plaanisuuruste klassikalistest definitsioonidest, mis enamjaolt põhinevad inimese kujutamisel. Seetõttu kohandasin need definitsioonid väikesemõõtmelistele motiividele vastavaks. Kohandamisel arvestasin seda, et inimeste puhul on võimalik plaanisuurustega rohkem mängida, sest inimkehad on suured, kuid pistoda ja reliikvia on iseenesest väga väikesed ning seetõttu ei saa neid nt linnulennult eriti näidata. See tähendab, et plaanimuutuse puhul toimuv muutus visuaalis

⁴ *In the extreme long shot, the human figure is barely visible. This is the framing for landscapes, bird's-eye views of cities, and other extensive entities. In the long shot, figures are more prominent, but the background still dominates. [...] The medium shot frames the human body from the waist up. [...] The close-up is traditionally the shot showing just the head, hands, feet, or a small object; it emphasizes facial expression, the details of a gesture, or a significant object. The extreme close-up singles out a portion of the face (eyes or lips), isolates a detail, magnifies the minute.*

on nii pisikeste objektide puhul vähemmärgatav kui näiteks inimeste puhul. Kohandatud plaanisuuruste definitsioonid:

üldplaan – plaanisuurus, kus kujutatakse väikselt mingit objekti seda ümbritsevas keskkonnas, seejuures on ümbritsevat keskkonda pildis ülekaalukalt rohkem kui objekti ennast ning keskkond võib olla sama tähtis või olulisema tähtsusega kui objekt;

keskplaan – plaanisuurus, kus kujutatakse objekti samuti ümbritsevas keskkonnas, kuid nüüd on objekt suurem kui üldplaanis ning on oluline, et vaataja kindlasti objekti märkaks;

suurplaan – plaanisuurus, kus kujutatakse objekti suurelt, tavaliselt fookuses, objekt on pildi keskmes ning kaadri põhielemendiks;

detailplaan – plaanisuurus, kus kujutatakse mingit detaili objektist, objekt võib olla plaanis tervikuna, aga ei pruugi.

2.1.1 Reliikvia visuaalsel tasandil

Selles peatükis kirjeldan visuaalse reliikvia (ehk laeka ning selles sisalduvate luude) rolli filmis. Eelkõige vastan küsimustele, kuidas ning mis eesmärkidel reliikviat koheldakse. Reliikvia ilmub visuaalsel kujul filmis juba segmendi R1 esimestes kaadrites. Hans von Risbieteri isa hoiab reliikviat oma süles punasel sametpadjal, mida kaunistavad kuldsed tikandid (kuvatõmmis 1). See näitab selgelt, et Risbieteri isa suhtumine reliikviasse on lugupidav ja aupaklik. Ka järgmisest segmendist R2, kus Risbieter kloostris reliikvia ees palvetab, nähtub, et reliikviat koheldakse austusega (kuvatõmmis 2).

Kuvatõmmis 1. Vana Risbieter reliikviat Hansule pärandamas

Kuvatõmmis 2. Hans von Risbieter reliikvia ees palvetamas

Segmendis R3 hakkab aga paistma, et Risbieteri suhtumine reliikviasse on muutunud. Ta mõistab, et reliikvia annab talle teatava võimu ja kasutab seda ära oma huvides: ta tahab abielluda Agnes von Mönnikhuseniga ja on vastutasuks nõus reliikvia kloostrile loovutama. Risbieter hoiab reliikviat kaitsvalt oma käte vahel, saates nii selge signaali, et ilma abieluta ta reliikviat kloostrile ei anna (kuvatõmmis 3). On näha, et Risbieter ei suhtu reliikviasse sellise pieteediga nagu tema isa.

Kuvatõmmis 3. Risbieter tutvustamas oma tingimusi

Kuvatõmmis 4. Reliikvia kandmine laulatusele

Segmendis R4, kus reliikvia on taas kloostri kätes (pärast seda, kui Agnes on lubatud Risbieterile), kantakse seda uhkel raamil mõisasse laulatusele. Et reliikvia eest kannab selles segmendis hoolt abtiss, on see taas aukohal punasel sametpadjal (kuvatõmmis 4). Üldse läheb terves filmis reliikvia just reliikviana kõige rohkem korda abtissile, teised tegelased ihaldavad reliikviat omakasu pärast.

Segmendis R6 sõidavad vend Johannes ja Hans von Risbieter kloostri poole, reliikvia nendega ühes. See ei ole kloostri seisukohalt ilmselt tavapärane viis reliikvia transportimiseks, sest tullakse mõisast kihluspeolt, kuhu mässajad sisse on tunginud. Reliikvia on vend Johannese käes, kes kloostri lähistele jõudnult selle ettevaatlikult kahe käega abtissi poole ulatab, kuid Risbieter krabab selle temalt ära, sest laulatust pole veel olnud, ning lahkub (kuvatõmmis 5).

Kuvatõmmis 5. Risbieter ei ole nõus reliikviat kloostrile andma

Kuvatõmmis 6. Risbieter lahkub reliikviaga

Ühtlasi paistab segmendist R6 kõige paremini välja see, kui ükskõik Risbieteril reliikviast tegelikult on. Ta on selle külili keeranud ning hoiab seda ühe käega kaenlas, ise samal ajal ratsutades (kuvatõmmis 6). Nii võib laegas väga kergesti maha kukkuda ja puruneda. Reliikvia ei tähenda tema jaoks muud kui vaid seda, et see võimaldab talle abielu Agnesega.

Uuesti ilmub reliikvia kaadrisse segmendis R12, kus Risbieter sõidab vankris kloostrisse, et nüüd lõpuks Agnesega abielluda, reliikviat hoiab ta põlvedel (kuvatõmmis 7). Selles kaadris on reliikvia suures plaanis. Üldiselt võib täheldada, et mida olulisem on motiivi roll kaadris, seda suuremas plaanivaates on teda kujutatud. Vankris on saatjana ka Ivo, kes metsas väidab Risbieterile, et nad on nüüd kohal ning Risbieter paneb reliikvia vankri põrandale ja astub välja. Nähes, et nad on hoopis keset metsa, tahab ta reliikviat enda kätte haarata, kuid Ivo paneb reliikviale jala peale, lükkab Risbieteri vankrist välja ja laseb maha (kuvatõmmis 8). Ivo paistab reliikvia suhtes olevat veel ükskõiksem kui Risbieteril, sest ta ei kõhkle hetkekski enne kui sellele jala peale paneb. Reliikviale jala peale panemine on selle suhtes lugupidamatu, kuid Ivo sellest ei hooli, sest ka tema ainsaks motiiviks on Agnese endale saamine.

Kuvatõmmis 7. Risbieter ühes reliikviaga teel laulatusele

Kuvatõmmis 8. Ivo paneb reliikviale jala peale

Ivo viib reliikvia kloostrisse, kus see vastu võetakse ning selle poole palvetatakse, mida on näha segmendis R13 (kuvatõmmis 9). Ivo ei palveta, sest temale ei lähe vaimuelu korda. Klooster aga kasutab Ivot ära: tallegi on lubatud Agnes, kuid selle asemel kukutatakse ta hoopis põrandaalusesse auku.

Kuvatõmmis 9. Kloostri rahvas palvetab reliikvia ees

Kuvatõmmis 10. Võitlus kloostri reliikvia ees

Klooster läheb võitluseks – sõdurid võitlevad Gabrieli kui kloostri sissetungijaga. Segmendis R9 väidab abtiss, et reliikvia kaitseb kloostrit igasuguse õnnetuse eest, andes nii selge signaali, et abivägesid ta kloostri ei soovi. Seetõttu on irooniline asjaolu, et kogu võitlus toimub siiski reliikvia ees, mis pidi tagama kloostri ülima kaitse (kuvatõmmis 10). Sellele olukorrale võib olla kaks tõlgendust: 1) reliikvia ei täida oma kaitsekohustust, sest klooster kasutas seda varasemalt kurjalt enda kasuks ära – reliikvia käitub õiglaselt; 2) filmis visatakse usu üle nalja, reliikvia ei kaitse kloostrit sellepärast, et reliikvial ei ole mingit kaitsevõimet. Arvestades filmi kaasaegset kultuurikonteksti, tundub teine variant õigem olevat.

Segmendis R15 tungivad mässajad kloostrisse ning rüüstavad seal. Abtiss liigub reliikvia juurde. Ta haarab selle hellalt enda kätte ja kallistab seda. Seejärel üritab ta reliikviaga ära joosta (kuvatõmmis 11). Mässajad saavad ta aga kätte ja reliikvia kukub põrandale. Kui mässajad abtissi minema veavad, karjub ta ja sirutab kätega kõigest väest reliikvia poole. Enda elu ja heaolu ei lähe talle sel momendil korda, ainult reliikvia saatus on oluline.

Kuvatõmmis 11. Abtiss üritab reliikviat päästa

Kuvatõmmis 12. Mässajad leiavad reliikvia

Reliikvia korjab maast üles Siim ühes teise mässajaga. Nad uurivad seda "ilusat kasti" ja tahavad seda noaga lahti urgitseda (kuvatõmmis 12). Nende juurde kiirustab nunn, kes teatab, et seda ei tohi teha, sest see kastike on reliikvia. Mässajad ei paista teadvat, mis asi reliikvia on.

Kuvatõmmis 13. Mässaja lõpukõnet pidamas

Kuvatõmmis 14. Lõhutud reliikvia

Segmendis R16 peab üks mässajatest kõnet, milles ütleb muuhulgas ka seda, et igaüks võib ise otsustada, kas ta tahab kloostrisse jääda või vabaks saada (kuvatõmmis 13). Seejärel kukutab ta sümboliseerivalt kloostrivõimu, visates reliikvia vastu maad kildudeks. See on ainuke koht, kus on

reliikviat kujutatud detailplaanis, mis märgib seda, et reliikvia seisukohalt on tegemist väga olulise stseeniga (kuvatõmmis 14).

2.1.2 Pistoda visuaalsel tasandil

Peatükk kirjeldab pistoda motiivi visuaalset esinemist terve filmi vältel. Erinevalt reliikvia motiivist ei kanna pistoda mitmemõttelisi tähendusi ning pistoda motiiv ongi valdavalt pistoda ise (vaid filmi lõpus muutub pistoda tähendus Gabrieli jaoks). Küll aga on pistodal filmis väga palju erinevaid rolle, mida see edukalt täidab. Pistoda olemasolu ja erinevad rollid muudavad filmi kulgu märkimisäärselt.

Pistoda ilmub esmakordselt pilti segmendi P1 viimases kaadris, kus esmakordselt näeme ka Gabrieli. Üldse võib täheldada, et pistoda esineb sageli koos Gabrieliga, sest see on tema vööl. Mitte kõiki pistoda esinemisi ei saa märgiliseks lugeda, pigem tuleb tähele panna pistoda olemasolu või puudumist seoses Gabrieli käekäiguga. Nagu reliikvia motiivi puhulgi, toon siin peatükis välja vaid olulisemad esinemised, st need korrad, kui pistodaga otseselt midagi toimub. Pistoda esimene kõrgtähenduslik esinemine on segmendi P2 seitsmendas kaadris, kus Gabriel lõikab pistodaga läbi talle kaela visatud silmuse (kuvatõmmis 15). Vaataja saab kohe aru, et pistoda on Gabrieli ustav relv – pistoda *päästab* Gabrieli sellest silmusest. Järgmised pool tundi esineb pistoda visuaalis vaid Gabrieli küljes asetseva elemendina.

Kuvatõmmis 15. Gabriel lõikab pistodaga silmuse läbi

Kuvatõmmis 16. Agnes pistoda taustal lõkketulle vaatamas

Järgmine oluline pistoda-koht filmivaataja jaoks on segmendi P12 teine kaader, kus Agnes vaatab pistoda taustal lõkketulle (kuvatõmmis 16). Samal ajal lauldakse ka "Pistoda laulu" ning pistoda on pildis detailplaanis – pistoda on selle kaadri kõige olulisem element. Selleks ajaks

on Agnes pistodaga juba üsna tuttav ning teab, et see on Gabrielile väga oluline ese. Selles kaadris kujutatud hetkel mõtiskleb Agnes Gabrieli päritolust samamoodi, nagu samal ajal käiv "Pistoda laul" arutleb pistoda olemuse üle. See on paralleelne asjade üle juurdlemise koht.

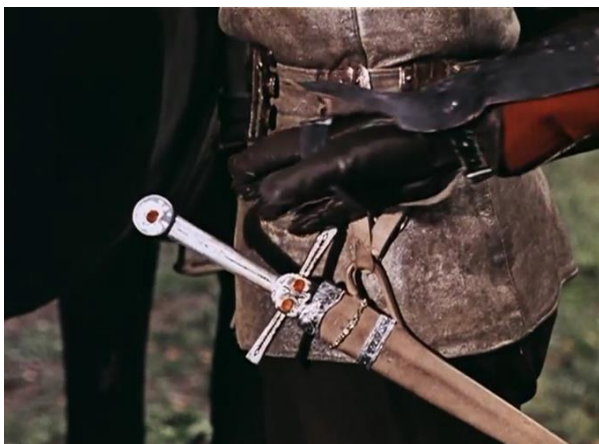

Kuvatõmmis 17. Agnes ja Gabriel Ivo salga vastu

Kuvatõmmis 18. Üks salga liikmetest Gabrieli ähvardamas

Segmendi P13 kuuendas kaadris (kuvatõmmis 17) on kujutatud pistoda ühte olulisemalt funktsiooni Gabrieli jaoks – pistoda on tema peamine enesekaitsevahend. Sellest hoolimata hoitakse mõned hetked hiljem Gabrieli pistoda tapmisähvarduse saatel juba tema enda kõril, mis tähistab pistoda funktsiooni olulist muutust (kuvatõmmis 18).

Kuvatõmmis 19. Ivo haarab Gabrieli pistoda

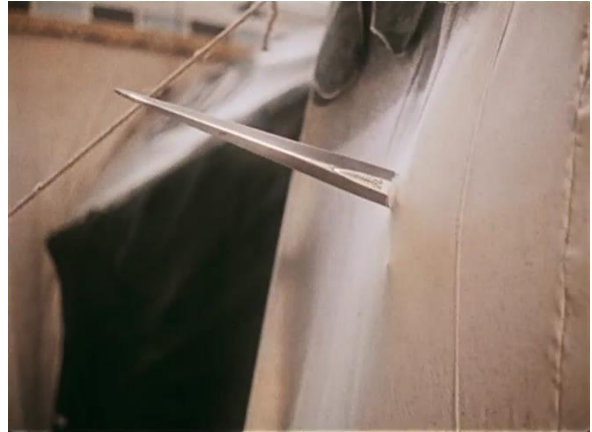

Kuvatõmmis 20. Ivo lööb pistoda Gabrielile selga

Segmendi P13 kaadrites 47-48 (kuvatõmmised 19 ja 20) on kujutatud, kuidas Ivo näppab pahaaimamatu Gabrieli vöölt tema pistoda ning ründab sellega poolvenda – ta lööb pistoda Gabrielile selga.

Kuvatõmmis 21. Gabrieli pistoda Ivo trofeede laekas

Kuvatõmmis 22. Agnes lõhub pistodaga telgiseina

Segmendis P14 märkab Agnes Ivo laagris kirstus Gabrieli pistoda ning saab aru, et mehega on midagi väga halvasti. Pistoda kirstus on kujutatud selle segmendi neljandas kaadris (kuvatõmmis 21). Tähelepanuväärne on asjaolu, et pistoda hoitakse kirstus koos muude väärisesemetega, mis võib tähendada seda, et lisaks emotsionaalsele väärtusele on pistodal ka ilmselt varaline väärtus. Ühtlasi võib kirstu koos selles leiduvate esemetega pidada Ivo trofeede laekaks – kirstus hoiab ta väärtuslikke esemeid, mis ta endale välja on võidelnud. Segmendis P15 on pistoda kasutusse võtnud Agnes, kes kasutab seda Ivo telgist põgenemiseks (kuvatõmmis 22). Kõigest kümne filmiminuti jooksul on pistoda teeninud kolme inimest – Gabrieli, Ivo ja Agnest – ning töötanud ka kahe eelmise omaniku – Gabrieli ja Ivo – vastu. Ainult Agnes on pistodast saanud otsest kasu ilma otsese kahjuta. Ta põgeneb kloostrisse ning võtab pistoda endaga kaasa.

Kuvatõmmis 23. Agnes võtab pistoda peidukohast välja

Kuvatõmmis 24. Agnes üritab ennast surmata, Ursula sekkub

Kloostris piitsutatakse Agnest, et ta nõustuks nunnaks saama. Agnes ei taha aga nunnaks saada, sest ta on Gabrieli armunud ning otsustab pigem surra. Ta on varasemalt peitnud pistoda Jeesuse

ikooni taha, nüüd võtab ta selle sealt välja (kuvatõmmis 23). Agnes silmitseb pistoda mõne hetke, otsekui kinnituseks endale, et Gabriel on tõesti surnud ja nüüd peab ka tema surema. Ta üritab ennast sellega pussitada, kuid teda takistab nunn Ursula (kuvatõmmis 24). Pistoda jääb Ursula valdusesse.

Kuvatõmmis 25. Ursula ulatab Gabrielile pistoda

Kuvatõmmis 26. Gabrieli pistoda Ivo mõõga vastu

Segmendis P17 on kujutatud Gabrieli ja Ivo võitlust kloostri keldrikäikudes. Gabrieli seis on nukker: Ivo on kasutada mõõk, aga Gabrielil ei ole üldse relva. Viimasel hetkel ulatab Ursula Gabrielile pihku tema pistoda (kuvatõmmis 25) ning Gabriel astub sellega Ivo vastu (kuvatõmmis 26).

Kuvatõmmis 27. Gabriel võtab peale käsivõitlust uusti pistoda

Kuvatõmmis 28. Gabriel surmab pistodaga Ivo

Vahepeal läheb võitlus üle käsikähmluseks ning Gabriel jääb peale. Seejärel võtab ta pistoda (kuvatõmmis 27) ning surmab sellega Ivo. Visuaalis (ega ka audios) ei kajastata täpselt, kuidas pistoda Ivot tabab, seda võib vaataja ainult Gabrieli liigutuste järgi oletada (kuvatõmmis 28). See koht tähistab Gabrieli ja pistoda koostöö lõppu. Gabriel tapab inimese ning seetõttu ei taha

ta pistoda kui *tapariista* enam endale. Samuti paistab Gabriel olevat enda osas mingisugusele selgusele jõudnud. Varasemalt on ta ennast korduvalt vabaks meheks kutsunud, kuid nüüd vahetult enne Ivo surmamist vastab ta mehe märkuse peale ("*Vaba mees ei pidanud ju tapma*"), et ta ei ole vaba mees ning et tal ei ole lihtsalt muud valikut. Ka see on oluline aspekt pistoda mahajätmise juures. Pistoda oma ebaselge päritolu ja olemusega on siiani rõhutanud Gabrieli segast arusaama iseendast (ja ka teiste segast arusaama Gabrielist). Pistoda on sageli ajendanud Gabrieli mõtlema oma päritolule, sest tegemist oli uhkemat sorti relvaga, mida kasutasid ainult kõrgema klassi inimesed. Segmendis P12 on kujutatud Gabrieli mõtlikuna ja ehk isegi pisut kurvameelsena, samal ajal kui laulusõnad ütlevad pistoda kohta järgmist: "*...kust ta on sinu kätte jõudnud, seda sa ise ei tea, mis lööke varjab ta ihutud tera, mis plaane varjab ta ehitud pea.. mis küll on selle meistri mõttes, kes selliseid riistu taob?...*" Segmendis P18, kus Gabriel Ivo surmab, otsustab ta jätta pistoda kui *tapariista* ja segase mineviku esindaja selja taha. Peale Ivo tapmist pistoda enam filmis ei esine. Samuti ei ole Gabrieli vööl enam pistoda tuppegi, mis ainult kinnitab fakti, et ta on pistodast lahti öelnud.

2.2 Motiivide auditiivne esinemine

Nii nagu visuaalse kanali puhul, eristan ka auditiivses kanalis nelja tasandit: kõne, muusika, laul ja heliefektid. Mõnel tasandil võib reliikvia tähendus olla mitmemõtteline ja erinevat moodi tõlgendatav, seega on tabelisse märgitud ainult need esinemised, kus faktipõhiselt reliikvia motiiv olemas on (va muusika). Reliikvia motiivi muid võimalikke esinemisi on käsitletud eraldi. Pistoda olemus on auditiivses kanalis enamasti küsimärgi all, kuid mitmemõttelisust selle puhul ei esine, pigem tulevad variatsioonid esile pistoda funktsiooni analüüsides.

2.2.1 Reliikvia auditiivsel tasandil

Filmilauludest on reliikvia esindatud ühes laulus, mis kannab filmiga sama pealkirja. Seda laulu kuuleb nii filmi alguses kui ka finaalis. Film alguses esitatakse 3 salmi ja lauldakse 3,5 korda refrääni. Lõpus esitatakse ühe korra refrääni ning seejärel kaks salmi. Reliikviast lauldakse nii otseses kui kaudses mõttes. Et laulusõnades on reliikvia tähendusväli lai ja osaliselt tõlgendaja arusaamal põhinev, on tabelisse märgitud ainult otsene reliikvia mainimine – filmi alguses kahes kaadris kokku 21 korda ja filmi lõpus seitsmes kaadris kokku 26 korda.

Laulu "Viimne reliikvia" muusika autor on Uno Naissoo, sõnade autor on Paul-Eerik Rummo ning laulu esitab filmis Peeter Tooma.

"Viimne reliikvia"

(filmi alguses)

Reliikvia (reliikvia),
reliikvia (reliikvia).

Meie ees on viimne reliikvia,
me käes on viimne reliikvia.
Õhtu jõuab, päev veereb
aga meil on viimne reliikvia.

Õnn, usk, lootus, armastus,
tõde, õigus, õigus ja vabadus.

Reliikvia (reliikvia),
Reliikvia (reliikvia).

Kes teab kus on viimne reliikvia?
Kelle käes on viimne reliikvia?
Õhtu jõuab, päev veereb,
aga meil on viimne reliikvia.

Reliikvia (reliikvia),
reliikvia (reliikvia),
reliikvia (reliikvia),
reliikvia (reliikvia).

"Viimne reliikvia"

(filmi finaalis)

Reliikvia (reliikvia),
Reliikvia (reliikvia).

Viska nurka viimne reliikvia,
jätta sinnapaika reliikvia.
Õhtu jõuab, päev veereb,
otsi endale uus reliikvia.

Viimne reliikvia!
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)

Viimne reliikvia!
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)
(Viimne reliikvia!)

Nagu juba varasemalt mainitud, esineb reliikvia laulusõnades mitmes tähenduses. Laul algab reliikvia tähenduse sedastamisega. Esimeses salmis tähistab reliikvia sedasama objekti, mida ka visuaalis kujutatakse – see on meie ees, see on meie käes – *füüsiline objekt*. Öeldes "õnn, usk, lootus, armastus, tõde, õigus, õigus ja vabadus" laiendab laulja reliikvia tähendusvälja. Ta toob välja need väärtused, mis inimestele elus päriselt korda lähevad ja mida inimesed austavad justkui reliikviat. Seejärel küsib laulja, kus ja kelle käes on reliikvia. Siin ei pea ta silmas enam alguses mainitud laegast, vaid otsib retooriliselt välja öeldud väärtuseid. Kellesse on jäänud alles lootus, usk ja õnn? Kus valitseb veel õigus ja vabadus? Filmi alguse seisukohast on need sama püsivad väärtused kui laegas, sest laulja kordab nii laeka kui ka väärtuste mainimise järel "õhtu jõuab, päev veereb, aga meil on viimne reliikvia". Alles filmi lõpus saab selgeks, et kiriklik reliikvia ei olegi tegelikult püsiv.

Uurides lisaks laulu "Viimne reliikvia" sõnadele ka häälekõrgust ja kõla, selgub, et sõna "reliikvia" öeldakse lauludes mitut moodi. Muusikaliste erinevuste illustreerimiseks on lisatud fotod 1-4, kus olulised kohad on kollasega märgitud (kolm pilti on reliikvia ja üks pistoda kohta). Kõik fotod on pildistatud "Viimse reliikvia" filmilaulude noodist (Naissoo 1997).

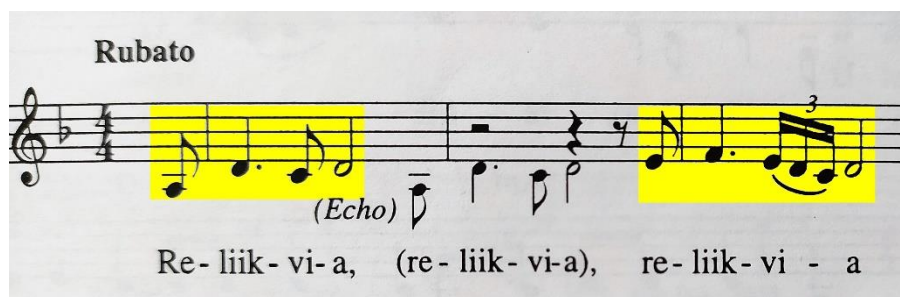

Foto 1. Reliikvia põhimotiiv noodis

Fotol 1 on kujutatud noodirida laulu algusest. Siit kajastub reliikvia põhimotiiv noodis, selle motiiviga laulu ka alustatakse. Tegemist on refrääniga ning seda lauldakse kaks korda filmi alguses ning ühe korra filmi lõpus.

Foto 2. Reliikvia põhimotiivi variatsioon

Fotol 2 on sama muusikalise motiivi variatsioon. Kõla poolest on fotodel 1 ja 2 kajastatud muusikalised motiivid väga sarnased, väike erinevus on kõige rohkem tajutav sõna lõpus.

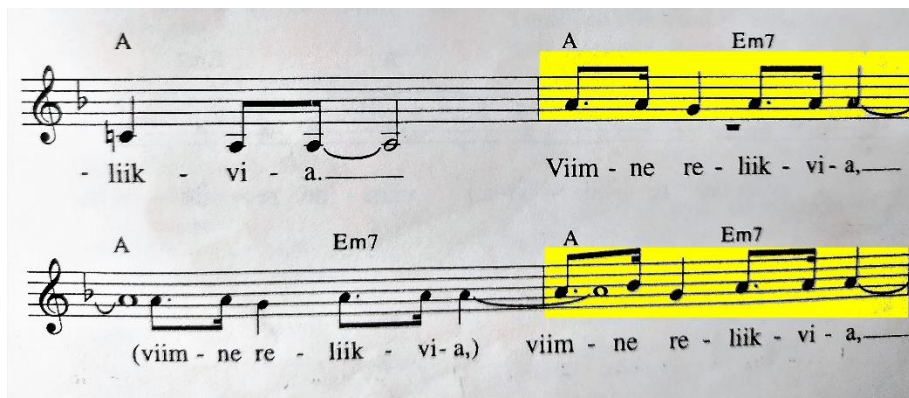

Foto 3. Reliikvia motiivi uus kuju filmi lõpus

Fotol 3 on reliikvia muusikalise motiivi uus kuju, mis esineb filmi lõpus ja mis erineb tuntavalt filmi alguses kõlanud variandist. *Reliikvia* muusikaline kõla muutub koos reliikvia staatusega.

Kõnes mainitakse reliikviat 23 korda. Lisaks sõnale *reliikvia* on sisse arvestatud ka sellele viitavad sünonüümid *laegas* ja *kast*. Reliikviast rääkides on põhirõhk tavaliselt reliikvia saatuse küsimusel. Üldiselt arutatakse selle üle, kuidas reliikviat endale saada või mis reliikviast üldse saab. Kõige rohkem räägivad reliikviast vend Johannes ja abtiss. Neile järgneb Risbieter ning seejärel tulevad muud üksikud mainimised kõrvalisematelt tegelastelt.

Vaadeldes reliikvia motiivi esinemist heliefektides, tuleb arvesse võtta seda, et reliikvia oma loomu poolest ise mingit häält ega heli ei tee. Kõik reliikviale viitavad heliefektid on sündinud nii, et reliikvia on hooga millegi vastu puutunud. See tähendab, et reliikviale viitavad heliefektid ei tähistata ainult reliikviat, vaid ka seda objekti, mille vastu puutudes heli tekib. Reliikviale

viitavaid heliefekte esineb filmis kolm korda: 1) vankris, kui Ivo lajatab reliikviale jala peale, kostub väike mütsatus Ivo jalanõu ja laeka kokkupuute tulemusena; 2) kloostri, kui reliikvia kukub abtissi käest maha, kostub kolisev heli reliikvia ja põranda kokkupõrkest, ühtlasi saab kolina tämbri järgi aru, et laegas on vähemalt osaliselt puidust tehtud ning seest õõnes; 3) kloostri, kui reliikvia vastu maad puruks visatakse, kostub kõigepealt puidu purunemise heli ning kohe seejärel kipsi kildudeks kukkumisele iseloomulik hää, sest laegas on ise küll puidust, kuid iludetailid ja graveeringud laeka peal on tehtud kipsist või muust sarnasest materjalist. Ka visuaalis on sel hetkel näha reliikviast järelejäänud puidu-kipsi klibuhunnikut luude all (vt kuvatõmmis 14).

Nagu juba eelnevalt mainitud, on muusikatasandil motiivi määratlemine kõige keerulisem ning ühtlasi ka subjektiivsem. Märkisin tabelis reliikvia muusikalise motiivi 16 kaadrisse. Üheksas kaadris on reliikviat iseloomustav muusika "Viimse reliikvia" laulumuusika. Ülejäänud seitsmes kaadris ei ole reliikviat iseloomustav muusika "Viimse reliikvia" laul, vaid muu muusikaline materjal. Kolmes kaadris nendest seitsmest esinevad iseloomulik muusika ja visuaalne reliikvia samal ajal, neljas kaadris küll reliikviat ennast visuaalselt kohal ei ole, kuid kaadri tegevus on tihedalt reliikviaga seotud. Muusika, mis reliikviat iseloomustab, on üldiselt raske ja rusuv. Kui jälgida sündmusi, mis toimuvad samal ajal reliikviat tähistava muusikaga, võib järeldada, et muusika "raskus" sõltub sellest, millist sorti sündmused parasjagu reliikviaga toimuvad. Reliikviale iseloomulikkude muusikat on loodud oreli, keelpillide ja ühel juhul ka puhkpilli kombinatsioonidega. Reliikvia esinemiste arv muusikas on väiksem kui kaadrite arv, milles reliikvia motiiv esindatud on — kahel juhul kulgeb üks esinemine läbi kahe kaadri:

Esimene esinemine (kloostri Hans von Risbieteri isa surivoodil [pärilise filmi alguses filmistuudio logo taustal]): puhas, raske ja ärevusttekitav orelimuusika, mis on nii filmiväliselt, kuid eriti just ka selle filmi kontekstis väga iseloomulik kloostri. Eesotsas kirikurahvaga ootavad kõik järgnevates kaadrites ärevalt vana Risbieteri otsust selle kohta, mis saab reliikviast.

Teine esinemine (Risbieter palvetab reliikvia ees Neitsi Maarja poole [segment R2, kaader 9]): ärev orelimuusika on segunenud keelpillimuusikaga, mis teeb reliikvia olukorda "pehmemaks" – see ei ole nii tugevalt enam seotud kirikuga (orel), vaid on eraisikute kätes (segunevad keelpillid).

Kolmas esinemine (reliikvia kandmine raamil mõisasse laulatusele [segment R4, kaadrid 1-2]): reliikvia saatus paistab olevat otsustatud, vaataja kuuleb sedasama raskusenoodiga keelpillimuusikat, kuid nüüd ei ole enam juures orelimängu, sest sündmused toimuvad kloostrist väljaspool. Lisaks mängib ka puhkpill, mis kõlab võidukalt ning abtissi kehakeelest võib välja lugeda, et ta on olukorraga rahul.

Neljas esinemine (reliikvia on taas kloostris, Ivo kukutatakse auku [segment R13, kaader 6]): keelpilli ja oreli koosmäng, raske ja ärev muusika.

Viies esinemine (reliikvia visatakse vastu maad kildudeks [segment R16, kaadrid 11-12]): tundub olevat puhas keelpillimuusika, ikka needsamad ärev-rasked noodid, kuid nüüd on orel, mis iseloomustab muuhulgas ka kloostrit, muusikast kadunud. Koos reliikviaga hävitatakse ka kloostrivõim.

2.2.2 Pistoda auditiivsel tasandil

Võrreldes reliikviaga esineb pistoda motiiv helilisel tasandil oluliselt vähem kui visuaalsel tasandil. On huvitav, et pistodal on visuaalis niivõrd märkimisväärne roll, kuid audios rolli peaaegu et ei olegi. Pistoda on ese, millega visuaalis pidevalt midagi toimub, kuid millest keegi ei räägi, sel ajal kui reliikvia on sageli diskussioonide keskne teema, isegi siis kui see visuaalis esindatud ei ole.

Nagu ka reliikvia, on pistoda motiiv esindatud ainult ühes filmilaulus. "Pistoda laul" kõlab ühe korra umbes filmi keskel. Laul ise kõlab 11 kaadri jooksul, nendest seitsmes mainitakse pistoda, kokku 20 korda. Kui reliikvia motiivi puhul tulid sünonüümid mängu pigem kõnetasandil, siis pistoda puhul mängitakse sünonüümidega (ühe erandiga) ainult laulus. Pistoda nimetatakse laulu jooksul *relvaks*, *talismaniks* ja *riistaks*. Lisaks sellele viidatakse pistodale asesõnadega *ta*, *teda*, *tema*.

"Pistoda laulu" muusika autor on samuti Uno Naissoo, sõnade autor Paul-Eerik Rummo ning laulu esitab filmis Peeter Tooma.

"Pistoda laul"

*Ühel seikleval priiuserüütlil
olgu pistoda alati vööl
või peitku ennast hoopis ta põues,
sest nii on kindlamgi veel.*

*See relv on ka imelik talisman,
mis hoiab sind päeval ja ööl
ja lõikab läbi kõik kütked,
kütked, millesse satud sa teel.*

*Ta jätab terveks, terveks vaid kütked,
mis hoidmas teda sinu vööl.
Neid kütkeid läbi tema ei lõika,
sest nii on kindlamgi veel.*

*Kust on ta sinu kätte jõudnud,
seda sa ise ei tea.
Mis lööke varjab ta ihutud tera,
mis plaane varjab ta ehitud pea?
Mis on küll selle meistri mõttes,
kes selliseid riistu taob?
Mis on tema õige hind
ja kas ta jääb või kaob ...*

*Ühel seikleval priiuserüütlil
olgu pistoda alati vööl
või peitku ennast hoopis ta põues,
sest nii on kindlamgi veel.*

Pistoda laulu tõlgendamisel mängib suurt rolli see, mis samal ajal visuaalis toimub. Esimesed kolm salmi räägivad pistodast ning sellest, milliseid funktsioone see *priiuserüütl*i jaoks täidab. Gabrielil kui priiuserüütlil ongi pistoda alati vööl. See pakub talle kindlust, turvatunnet ja kaitset. Nende kolme salmi ajal kujutatakse seda, kuidas Gabriel pistodaga puidutüki kallal nikerdab, kuidas Agnes pistoda taustal lõkketulle vaatab ning seejärel eemale kõnnib. Neljas

salm on minu hinnangul selle laulu kõige olulisem osa. Seda salmi ei esitata lauldes, vaid pigem retsiteerides. Kuulates neid sõnu ja jälgides samal ajal visuaali, tekib tunne, et see salm ei räägi enam ainult Gabrieli suhtest pistodaga, vaid metafoorselt ka Gabrieli mõtetest seoses Agneseaga.

"Kust on ta sinu kätte jõudnud, seda sa ise ei tea." – selle rea ajal näidatakse Agnest, kes omaette midagi asjatab ning Gabrieli, kes väga mõtlikult naist jälgib. Filmist seda küll välja ei tule, kuid raamatust selgub, et Gabriel ei teadnud ka pistoda päritolu kohta suurt midagi. Film kujutab antud kohta pigem mõtisklusena Agnese üle.

"Mis lööke varjab ta ihutud tera, mis plaane varjab ta ehitud pea?" – Gabriel vaatab taaskord mõtlikult ja isegi pisut kurvameelselt enda ette maha, sõnade *"ehitud pea"* ajal keerab Gabriel pilgu Agnesele ning vaatab tema pead, kuhu naine on pununud kaks patsi ning õites oksakese juustesse torganud. Tehniliselt arutleb laul taaskord pistoda päritolu üle, tegemist on väga korraliku ja elegantse (*"ehitud"*) pistodaga, mis paneb Gabrieli mõtisklema selle üle, kellele selline uhke terariist kuulunud on. Kuid visuaalile toetudes mõtleb ta hoopis Agnesest.

"Mis on küll selle meistri mõttes, kes selliseid riistu taob?" – Agnes paneb pea Gabrielile sülle, mees vaatab teda ettevaatlikult.

"Mis on tema õige hind ja kas ta jääb või kaob ..." – Gabriel paneb oma käe Agnese käe peale ning seejärel jääb mõneks hetkeks kõhklevalt ringi vaatama.

Laulus kõlab taas esimene salm. Gabriel pöörab lõpuks pilgu tagasi Agnesele, samal ajal kergelt naeratades. Naeratus tähendab ilmselt, et Gabriel on otsustanud armastusel ennast kaasa viia lasta.

Ka teist salmi korratakse uuesti. Selle ajal keerab ka Agnes pilgu Gabrielile ja naeratab kergelt ning siis pöörab pilgu taas ära. Kaamera liigub pistodale, mis üksinda lõkketule ees seisab. Ka kolmandast salmist kõlab uuesti paar rida.

Esimese ja teise salmi esmakordse esitamise ajal on rõhk justkui pistodal, retsiteeriva salmi ajal aga kaamera fookus muutub ja kui neid salme uuesti esitatakse, siis räägivad need pigem noortevahelisest armastusest, mitte enam pistodast. Seda enam, et laulu alguses silmitseb Agnes lõket ja Gabrieli pistoda **tagant**, nüüd on aga pistoda noorte vahelt kadunud. Sõnad *"ja kas ta jääb või kaob..."* võivad tähendada samal ajal ka Gabrieli mõttekäiku sellest, mis saab temast kui priiuserüütlist edasi. Minnes Agneseaga, jääb tema ja pistoda vaheline tugev side nõrgemaks, siis ei ole ta enam priiuserüütel. Kuid jäädes priiuserüütlikuks ei ole Agneseaga koosolemine

võimalik, sest selle jaoks peab olema stabiilne. Usun, et järgnevad kaadrid, kus noored liival armatsevad, annavad hea vastuse küsimusele, mida Gabriel siis otsustas.

5. Laul pistodast
Sõnad P.E. Rummo Uno Naissoo

Tranquillo quasi ballada

Ü-hel seik-le-val prii-u-se-rüüt-lil
 ol-gu pist-o-da a-la-ti vöö-l või peit-ku en-nast

Foto 4. Pistoda põhimotiiv noodis

Fotol 4 on kujutatud sõna *pistoda* muusikaline motiiv. Seda sõna kasutatakse laulu jooksul kaks korda ning mõlemal korral on selle muusikaline kuju samasugune.

Kõnes mainitakse pistoda ainult ühe korra, segmenti P3 ainukeses kaadris:

- Siim: "Täna on kihluspidu. Öhtuks on mõisameeste laager maani purjus. Tahame minna õnnitlema pruuti-peigmeest."
- Gabriel: [ei vasta ning vaatab mujale]
- Siim: "Mis sa arvad? Või on su puss rooste läinud?"

Pistoda tähistavad heliefektid tekivad sarnaselt reliikviat tähistavate heliefektidega – kokkupuutel mõne teise esemega. Pistoda esineb heliefektides kaheksal korral: 1-2) segmentides P2 ja P13, kui Gabriel on lõpetanud pistoda kasutamise ning lükkab selle metalse hõõrduva heli saatel tagasi oma vööle tuppe; 3) metsas, kui Ivo löikab pistodaga läbi nõõrid, millega Gabriel puu külge on seotud; 4) sarnane heli 1-2 punktides kirjeldatuga, kuid nüüd tõmbab Ivo pistoda Gabrieli vöölt tupest välja, mitte ei pane seda sisse; 5) löömise heli, kui Ivo sealsamas metsas pistoda Gabrielile selga virutab; 6) kärisemise heli, kui Agnes löikab

pistodaga Ivo laagris telki augu, et selle kaudu põgeneda; 7) metalli kõlin vastu savi, kui Agnes paneb pistoda suurde vaasi ja sellega minema hiilib; 8) kloostri keldris, kui Ivo ja Gabriel relvad kokku löövad (pistoda ja mõõk), kostab metalne pörkumise heli. Enamasti tekib heliefekt otseselt pistoda puutest vastu teist objekti, näiteks metalli kõlin vastu savi, kui Agnes pistoda vaasi paneb. Mõnes kohas aga mõlemat objekti helis esindatud ei ole: näiteks kohas, kus Agnes käristab pistodaga telki katki, kuuleb ainult riide kärinat. Pistoda mängib küll olulist rolli selle augu tekkimisel, kuid ilma visuaali toetuseta võiks selle heli põhjal sama hästi arvata, et Agnes käristab telgiriidet kätega katki.

Middlesex'i Ülikooli filmiõppejõud Patrick Phillips (2000: 102) märgib, et muusikal on tavaliselt filmides sümboolne roll, mis tähistab üldist meeleolu. Muusikal on võime muuta tavaline ikooniline märk millekski keerukamaks, näiteks "Viimse reliikvia" on Agnese ja Gabrieli lembehetkel liivarannas taga rahumeelne ja aeglane "Pistoda laulu" meenutav muusika. Inimeste vaba kehahoiak liivarannas lõkke ääres annab juba iseenesest aimu rahulikust õhkkonnast. Muusika rõhutab hetke ilu ja loob romantilise pingevara atmosfääri. Ilma muusikata ei oleks sellest romantilisest nüansist pealtnäha tavalises vestluses ehk arugi saada. Pistoda motiivile viitav muusika mängib taustaks ainult Agnese ja Gabrieli koosveedetud rahulikel üksteise tundmaõppimise hetkedel. Nendel hetkedel, kus tekivad soojad tunded ja neid ka visuaalis kajastatakse. Seetõttu võib pistoda motiivi seostada nende kahe peategelase vahel tärganud leegiga. Pistoda motiiv muusikatasandil esineb filmis 23 kaadris. Muid filmis esinevaid muusikalisi elemente otseselt pistoda motiiviga minu arvates seostada ei saa.

2.3 Motiivide esinemine paralleelselt kahes kanalis

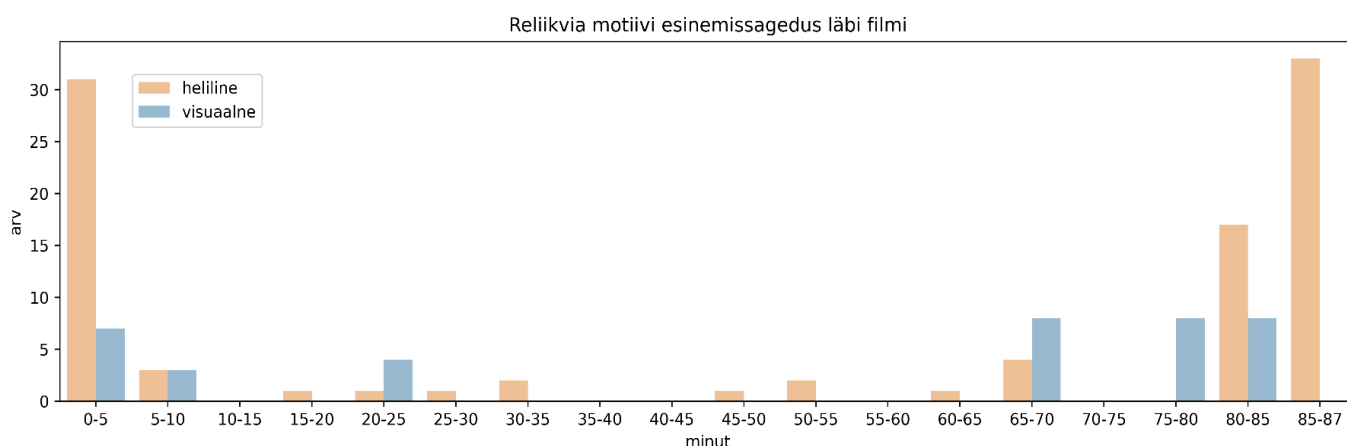
Selles peatükis kirjeldan, mismoodi kaks analüüsitud motiivi teineteisest erinevad, mismoodi sarnanevad. Miks on neid kujutatud just nii nagu on? Spekuleerin selle üle, miks on ühte motiivi just ühel tasandil nii palju ja teist teisel. Arutlen, mida võiks selline motiivide kujutamise erinevus "Viimse reliikvia" kontekstis tähendada.

Tervikliku ülevaate saamiseks motiivide esinemisest lõin esinemissagedusi kujutavad graafikud (Graafik 1 ja Graafik 2). Graafikud on loodud motiivide esinemisi kajastavate tabelite põhjal. Kollase värviga on märgitud motiivide esinemised helilisel kujul ning sinisega

visuaalsel kujul. "Arv" märgib graafikutes motiivide esinemiste arvu ning "minut" tervet filmi minutite skaalal.

2.3.1 Reliikvia kahes kanalis

Graafik 1 kujutab reliikvia motiivi esinemissagedust kahel tasandil terve filmi lõikes. Andmed on graafikusse võetud reliikvia motiivi esinemiste tabelist. Reliikvia on nii helis kui pildis kohe

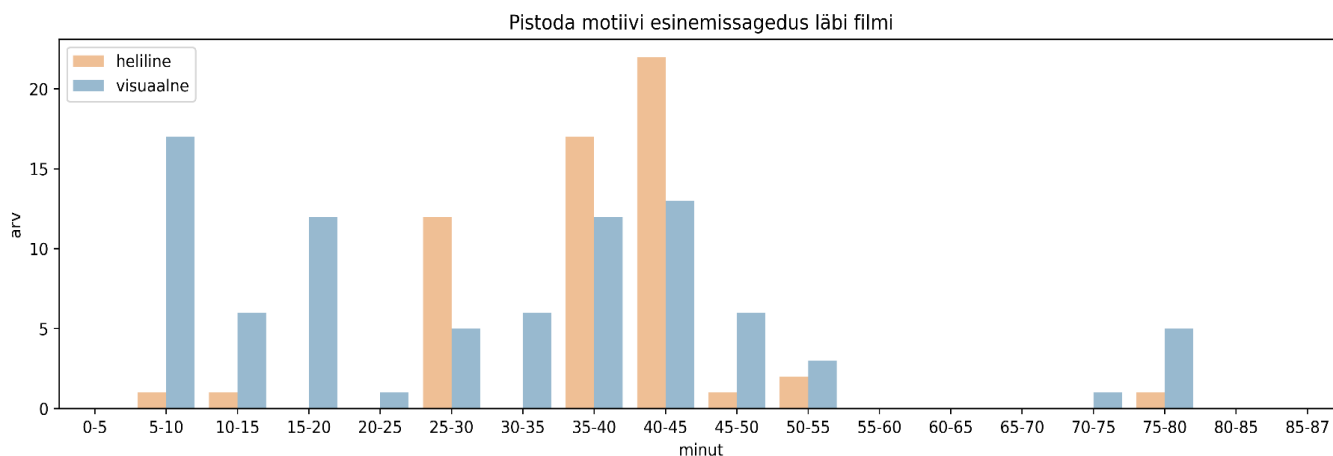

Graafik 1. Reliikvia motiivi (R) esinemissagedus läbi filmi.

esimestest sekunditest saati. Väga kõrge esinemissagedusega helilised kohad filmi alguses ja lõpus on "Viimse reliikvia" laulud, kus mainitakse reliikviat korduvalt nii salmides kui refräänis. Graafikust selgub, et peale filmi algust on reliikvia põhjalikumalt taas kaadris peale 20. minutit. Vahepeal kujutatakse Agnese ja Gabrieli seikluseid. Järgmised 40 minutit vahetevahel ainult räägitakse reliikviast, et meenutada vaatajale, mille ümber kogu filmi sündmustik keerleb. Reliikvia tuleb nii helis kui pildis koos esile uuesti alles peale 65. minutit, kui seda transporditakse kloostri. Reliikvia tõuseb sel ajal peategelase rolli, kõik toimuvad sündmused on nii eraldiseisvalt kui tervikuna reliikviast ajendatud. Peale 75. minutit hoitakse reliikviat visuaals sündmuste sidujana – Agnese, Gabrieli ja kloostri tegevusliinid jooksevad omavahel kokku ja sulanduvad ühte. Kui filmi alguses ja keskel leiavad sündmused aset üksteisest pigem eraldi, siis filmi lõpus koonduvad tegevused ja tegelased ühte kohta – kloostri.

2.3.2 Pistoda kahes kanalis

Graafik 2 kujutab pistoda motiivi esinemissagedust kahel tasandil terve filmi lõikes.

Graafik 2. Pistoda motiivi (P) esinemissagedus läbi filmi

Pistoda ilmub visuaalis filmi koos Gabrieliga. Graafikust on näha, et pistoda motiiv on filmi visuaalis esindatud palju arvukamalt kui reliikvia motiiv. Sageli esineb pistoda passiivse elemendina, st temaga ei toimu midagi, kuid et see on Gabrieli küljes, on seda tihti näha. Passiivsena esineb pistoda enamasti üldplaanis, mõnikord ka keskplaanis. Suuremates plaanisuurustes esinedes on tal tavaliselt juba oluline roll. Olen eelnevalt nimetanud pistoda motiiviks, mis käib armastusloo rada. Seda väidet toetab graafikust peegelduv asjaolu, et esimesed 2/3 filmist, kui Agnes ja Gabriel kohtuvad, armuvad, ringi seikleavad, on ka pistoda mingil moel alati esindatud. Kuid 50. minuti kandis, kui Agnese ja Gabrieli teed on äsja lahku läinud, leiab naine Ivo kirstust armsama pistoda ning põgeneb sellega. Peale seda kaob ka pistoda motiiv päris pikaks ajaks filmist: ühes armastusega kaob ka pistoda. Uuesti ilmub pistoda välja umbes 15 minutit enne filmi lõppu, kui Agnes üritab ennast sellega kadunud armastuse tõttu tappa. Kõige viimane pistoda esinemine on stseenis, kus Gabriel surmab sellega Ivo. Seejärel ütleb ta pistodast lahti.

Reliikviat ja pistoda tähistavad filmilaulud on mõlemas graafikus kõige kõrgemate kollaste tulpadena. Reliikvia laul esineb filmi alguses, kus lauldakse sellest, mis on reliikvia, ning lõpus, kus õhutatakse vanast reliikviast loobuma ja endale uut otsima. Pistoda lauluga on asi hoopis vastupidi – laul ei väida ei üht ega teist, vaid paiskab õhku küsimusi. Visuaali ülesanne on aidata filmivaatajal neile küsimustele vastust leida.

Kokkuvõte

Käesolevas bakalaureusetöös analüüsisin reliikvia ja pistoda motiive Grigori Kromanovi 1969. aastal lavastatud mängufilmis "Viimne reliikvia". Analüüsi jaoks koostasın mõlema motiivi kohta tabelid, kuhu märkisin kõik nende motiivide esinemised terve filmi jooksul.

Bakalaureusetöö esimene ja teoreetilisem pool tutvustab lühidalt filmi "Viimne reliikvia", filmi seniseid käsitusi ning kirjeldab motiivianalüüsis kasutatud põhimõtteid ja meetodeid. Ühtlasi defineerin töö esimeses pooles ära olulisemad mõisted ning selgitan, mismoodi neid mõisteid oma analüüsis rakendan.

Bakalaureusetöö praktiline pool koosneb mainitud motiivide esinemiste tabelite koostamisest ning seejärel nende tabelite tõlgendamisest. Tabeleid koostades tegin eristusi kahel filmitasandil – auditiivne tasand ja visuaalne tasand. Mõlemad tasandid jagunevad omakorda neljaks: auditiivsel tasandil teen eristusi kõne, muusika, laulusõnade ning heliefektide vahel; visuaalsel tasandil eristan üldplaani, keskplaani, suurplaani ja detailplaani.

Analüüsist selgub, et üks auditiivne tasand töötab ainult koostöös visuaaliga: heliefektides ei esine motiiv mitte kunagi ilma visuaalse tasandi toetuseta, seejuures ei mängi motiivi plaanisuurus rolli. Samas teised auditiivsed tasandid saavad ka ilma motiivi visuaalse kohaloluta informatsiooni edastatud, kuigi motiivi visuaal võib ühel või teisel juhul idee paremaks edastamiseks toeks olla. Visuaalselt nähtava motiivi jaoks ei ole aga motiivi auditiivne kohalolek eriti oluline, sageli ongi kaadris esindatud ainult visuaalne motiiv – ilma auditiivse versioonita.

Reliikvia motiiv esineb kõikide filmitasandite peale kokku 127 korda 57 kaadris. Pistoda esineb umbes sama palju kordi, 137 korda, kuid kaadreid, milles pistoda esineb, on peaaegu kaks korda rohkem – 101 kaadrit. Seda selgitab ilmselt see, et laulu "Viimne reliikvia" esitatakse filmis kaks korda ning nende väheste kaadrite jooksul, mil laulu kuulda võib, korrutatakse laulusõnade tasandil sõna *reliikvia* väga palju kordi. Kõige rohkem esineb reliikvia motiivi ühes kaadris just

selle laulu ajal, see on segmendi R1 seitsmes kaader, kus sõna *reliikvia* lauldakse lausa 17 korda. "Pistoda laulu" esitatakse filmis vaid ühel korral ning kuigi üldjoones on pistoda tabelis samuti nii, et laulu ajal on märgitud ühte kaadrisse kõige rohkem motiivi esinemisi, siis pistoda puhul on maksimaalne esinemiste arv ühe kaadri jooksul viis korda, see on segmendi P12 üheksandas kaadris.

Reliikvia on motiiv, millest sageli räägitakse: peaaegu neljandik reliikvia auditiivsetest esinemistest, mida on kokku 89, leiavad aset kõnetasandil ehk neid on 23. Pistoda 52 auditiivsest esinemisest on kõnetasandil aga ainult üks. Samas on pistoda 85 visuaalse esinemisega palju rohkem pildis kui reliikvia oma 38 visuaalse esinemisega. Reliikvia:pistoda suhe kahel tasandil näeb välja selline: auditiivne esinemine (89:52), visuaalne esinemine (38:85).

Reliikvia motiiv, mis iseloomustab filmis pigem kiriklikku joont, mängib oma rolli peamiselt auditiivsel tasandil. Pistoda motiiv, mis käib rohkem armastusloo rada, tegutseb pigem visuaalsel tasandil. Üks asi on see, millest film üldiselt reliikvia motiivi kaudu räägib: hetkeolukord riigis, naljatlemine usu üle, vaimuelu korrumpatsioon. Teine asi on see, mis filmis otseselt toimub ja pigem pistoda kaudu kajastub: seiklusfilmilikud olukorrad, keeruline armastuslugu, pettumus ja haiget saamine, mis kõnetavad filmivaatajat kohe filmi vaatamise ajal. Võib öelda, et reliikvia motiivi põhiline ülesanne on hoida üleval teravat nooti tol ajal valitsenud riigivõimu pihta, samas kui pistoda motiivi ülesanne on pigem jutustada selle filmi lugu.

Üks töö eesmärkidest oli uurida reliikvia ja pistoda motiivide erinevaid funktsioone. Analüüsist selgub, et reliikvia roll on tavaliselt passiivne. Ta osaleb sageli sündmustes, kuid pigem on suunatud tegevused tema poole, ta ise tegutsejana eriti ei toimi. Pistodal on sündmuste tasandil aga märksa olulisemaid funktsioone – korduvalt lõikab ta midagi läbi, et omanikku päästa (silmus Gabrieli kaelas, telgisein, mille kaudu Agnes põgeneb); sageli on ta enesekaitsevahendiks (Gabriel ja Agnes metsas Ivo salga vastu, Gabrieli ja Ivo võitlus filmi finaalis); ning mõnikord töötab ta ka nende inimeste vastu, keda ta äsja teeninud oli (Gabrieli pussitamine metsas, oma kohalolu tähendusega Ivo trofeede laekas töötab pistoda ka tema vastu, sest see ajendab Agnest põgenema). Erinevused reliikvia ja pistoda funktsioonides tulenevad suuresti sellest, et juba loomu poolest on tegemist väga erinevate esemetega. Reliikvia kui laegas ei peagi muud tegema kui lihtsalt eksisteerima, laegas juba ehitataksegi

selle eesmärgiga, et see oleks ilus ja pühasid luid sisaldav ese, mis lihtsalt seisab kusagil ja mille poole palvetatakse. Pistoda sepiastades on aga eesmärk hoopis teistsugune – oda tehakse teravaks sellepärast, et see midagi lõigata-läbistada suudaks, olgu selleks siis nööri silmus, telgisein või vajadusel ka inimese keha.

Mingis mõttes peaksid mõlemad analüüsitud esemed omanikule kaitset pakkuma: pistoda oma relvafunktsiooniga otsest kaitset ning reliikvia kaitset usu abil. Mõlema kaitsevõimekust käsitletakse ka filmis – pistoda kaitsefunktsioonist jutustab "Pistoda laul" ning reliikvia omast räägib abtiss. Filmis aga näeme, et töötab ainult pistoda kaitsefunktsioon, reliikvia oma paraku ei toimi (kloostri rahvas usub, et reliikvia kaitseb neid, tegelikult see nii ei ole). Ilmselt on tegemist kerge naljaviskamisega usu üle, nagu ka vastavas kohas visuaalse reliikvia analüüsis välja tõin (kuvatõmmis 10 selgituses).

Mainimist väärib veel ka see, et mõlemad motiivid vahetatakse filmi käigus välja. Kiriklik reliikvia asendatakse üldinimlike väärtustega ning pistoda kui vaba mehe sümbol asendatakse armastusega.

Kasutatud kirjanduse loetelu

- Bordwell, David; Thompson, Kristin 1986. *Film Art: An Introduction. Second Edition*. New York: Alfred A. Knopf.
- Dirks, Tim; Ebert, Roger (s. a). Film Terms Glossary. In: Filmsite. Kättesaadav: <https://www.filmsite.org/filmterms17.html>, 06.04.2020
- Kangur, Paavo 2011. *Viimne reliikvia: pilk legendi taha*. Tallinn: Ajakirjade Kirjastus.
- Kotta, Kristel 2009. *Viimse reliikvia filmikontseptsioon tõlgendustes ja selle kujunemine tootmisprotsessis*. [Magistritöö]. Tallinn: Tallinna Ülikooli Eesti Humanitaarinstituut.
- Kuhn, Annette; Westwell, Guy 2012. *Dictionary of Film Studies*. Oxford: Oxford University Press.
- Lotman, Juri 2004. *Filmisemiootika*. Tallinn: Varrak.
- Luhats, Liina 2012. "Viimse reliikvia" laulusõnad sündisid tankimürina saatel. *Postimees*: AK, 6. mai. Kättesaadav: <https://arvamus.postimees.ee/830510/viimse-reliikvia-laulusõnad-sündisid-tankimurina-saatel>, 04.04.2020
- Phillips, Patrick 2000. *Understanding Film Texts: Meaning and Experience*. London: British Film Institute.
- Tomaševski, Boriss 2014. Temaatika. Süžeekonstruktsioon. In: Väljataga, Märt (ed.), *Kirjandus kui selline. Valik vene vormikoolkonna tekste*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, 141-175.
- Torop, Peeter 2002a. "Viimne reliikvia": intersemiootilise tõlke ideoloogiline juhtum I. *Teater. Muusika. Kino*. 4: 80-88.
- 2002b. "Viimne reliikvia": intersemiootilise tõlke ideoloogiline juhtum II. *Teater. Muusika. Kino*. 5: 72-76.
- 2011. *Tõlge ja kultuur*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus
- Veisaité-Kromanova, Irena 1995. *Lavastaja Grogori Kromanov: mälestused, artiklid, kirjad, päevikud*. Tallinn: Eesti Raamat.

Kasutatud allikmaterjalid

Kromanov, Grigori (režissöör); Felt, Raimund (produtsent); Valton, Arvo (stsenarist); Meri, Lennart (toimetaja) (1969). *Viimne reliikvia* [mängufilm]. Tallinn: Tallinnfilm.

Naissoo, Uno (helilooja) 1997. *Laulud filmist "Viimne reliikvia"* [Noot]. Tallinn: SP Muusikaprojekt.

Summary

The meaning and function of the motifs *relic* and *dagger* in the film *Viimne reliikvia* (The Last Relic)

The aim of this BA thesis is to analyse the meaning and function of two motifs in the film *Viimne reliikvia*. These motifs are the relic and the dagger.

The idea of the film *Viimne reliikvia* (The Last Relic, 1969) comes from Eduard Bornhöhe's book *Vürst Gabriel ehk Pirita kloostri viimased päevad* (Prince Gabriel, or the Last Days of the Pirita Convent). The film is directed by Grigori Kromanov. Although the book is about the events of the Livonian war around 1500s, the film is more like an adventurous love story enriched with some clues and hints about the political situation back in the 1960s when the film was made.

The first part of this thesis briefly introduces the film. It also defines the main concepts of this paper: motif, segment and shot. After definitions I describe how I managed to find all the studied motifs from the film.

The second part consists of the analysis and conclusions. The analysis is based on the tables where all of the occurrences of these two motifs are marked. All the occurrences are either on the audio layer or the visual layer. Both layers are divided into four levels: for audio these are dialogue, music, song lyrics and sound effects, for visual these are long shot, medium shot, close-up and extreme close-up. The first part of the analysis dives into the visual occurrences of these motifs. There are screenshots and explanations of the scenes in the film where the motifs have a significant function. The second part of the analysis consists of occurrences on the audio layer. In the music analysis, there are also photos of sheet music to illustrate the motifs on the musical level. The last part of the analysis gives an overview about the occurrences of these motifs on the audio layer and the visual layer in parallel throughout the film. The last chapter of the thesis presents conclusions based on the number of occurrences of these motifs in the film *Viimne reliikvia* and discusses their main functions and meanings.

Lisa 1. Reliikvia motiivi esinemiste tabel

Lisa 2. Pistoda motiivi esinemiste tabel

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Hanna-Annika Kuulmets

(sünnikuupäev: 07.02.1997)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

"Reliikvia ja pistoda motiivide funktsioon ja tähendus filmis "Viimne reliikvia",

mille juhendaja on Elin Sütiste,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile;

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 25.05.2020